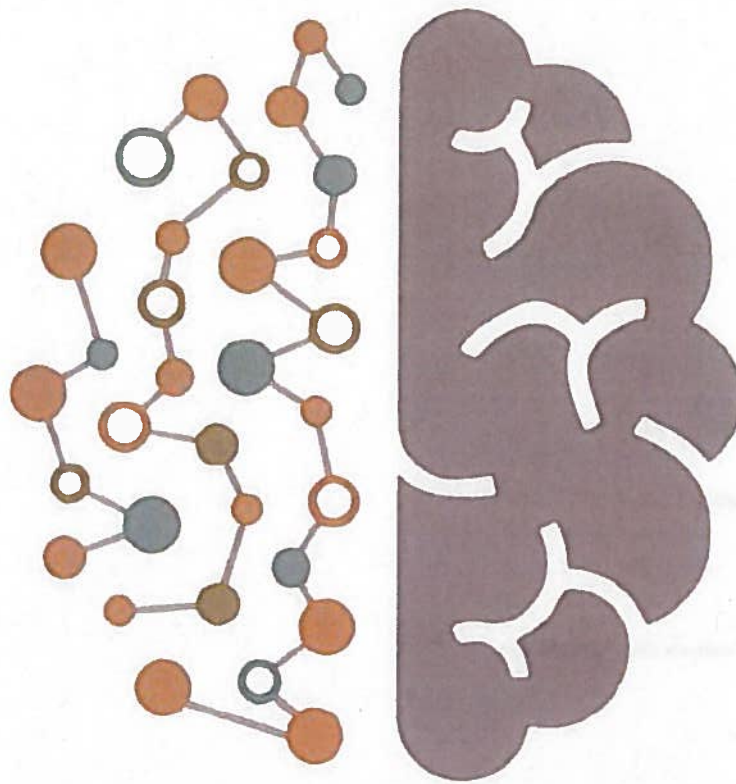

LIMC

LAND INFORMATION MANOEUVRE CENTRE

Weekly update Des- en misinformatie

Week 40, 23 t/m 29 SEPTEMBER 2020

Inhoudsopgave

1.	Leeswijzer	3
2.	Inleiding	4
3.	7-lagen model	5
4.	Conclusies	6
5.	Virusnarratief	7
6.	Narratief Rusland vs. EU	9
7.	Vaccinatienarratief	10
8.	5G-narratief	12
9.	Verdieping: Wisselwerking narratieven	13
	Bijlagen	17

[1] Leeswijzer

In het eerste deel van dit product leest u de actuele updates van de vier gevestigde desinformatie-narratieven: het virusnarratief, vaccinatienarratief, Rusland vs. Europese Unie narratief en 5G-narratief. In het tweede gedeelte leest u een onderwerp ter verdieping. Deze week: "Wisselwerking narratieven".

WHO WE ARE

- Het LIMC genereert in een **experimentele** vorm **situational awareness (SA)** en **situational understanding (SU)** voor het CLAS en civiele overheden over de COVID-19 crisis. Hierdoor worden militaire en civiele besluitvormingsprocessen gevoed met **inzicht** en waar mogelijk **handelingsperspectief**.
- Met het LIMC kan de Koninklijke Landmacht **ervaring opdoen** met het samenbrengen van **information manoeuvre** capaciteiten die insight, foresight en doorlopend handelingsperspectief bieden in drie dimensies (cognitief, virtueel en fysiek).

In dit product wordt gewerkt met een mate van waarschijnlijkheid in relatie tot de gegeven duiding, conclusies of beoordeling van de factoren van invloed. In de onderstaande tabel is de mate van waarschijnlijkheid toegelicht. NB: de gebruikte terminologie sluit aan zoals het Joint Kennis Centrum (JKC) I&V deze gaat plaatsen in de JDP-2.

Terminologie	Confidence level
Zeer waarschijnlijk	Meer dan 90%
Waarschijnlijk	60-90%
Mogelijk	40-60%
Onwaarschijnlijk	10-40%
Zeer onwaarschijnlijk	Minder dan 10%

[2] Inleiding

Des- en misinformatie in relatie tot COVID-19 hebben een negatief effect op onze samenleving. De overheid wordt daar in toenemende mate mee geconfronteerd. Het duiden van des- en mis

informatie in relatie tot COVID-19 is essentieel om snel te kunnen bepalen of, hoe en door wie gereageerd moet worden op een bepaald narratief.

Als ondersteuning richt het LIMC zich op het interpreteren van beschikbare data en het schrijven van aanvullende *assessments*. Dit doet het LIMC aan de hand van de volgende hoofd- en deelvragen:

Hoofdvraag:

In hoeverre beïnvloedt des- en misinformatie in relatie tot COVID-19 de Nederlandse samenleving?

Deelvragen:

1. Wat zijn de heersende narratieven of thema's?
2. Wat is de invloed van des- en misinformatie in relatie tot COVID-19 op het openbaar bestuur?
3. Wat is de invloed van des- en misinformatie in relatie tot COVID-19 op de Nederlandse cohesie?

De vier heersende narratieven uit deelvraag 1 worden wekelijks gemonitord door het LIMC. Dit product schetst de ontwikkelingen die deze narratieven de komende drie maanden mogelijk door zullen maken. De verschillende narratieven zijn onderworpen aan een aantal analysetechnieken die tot *scenario building* leiden. Het resultaat hiervan is een overzicht van mogelijke toekomstscenario's per narratief voor de korte termijn (tot december 2020). Vervolgens worden er implicaties opgesteld en toegelicht aan de hand van het 7-lagen model (P.5).

Gezien de huidige juridische restricties op deze opdracht zijn wij beperkt in het monitoren van de scenario's. Het is vooralsnog niet mogelijk om bronmateriaal met persoonsgegevens te verwerken in onze analyses. Om deze reden zijn wij genooddaakt onze assessments hoofdzakelijk te baseren op berichtgeving in nieuwsmedia. Daarnaast beperken de juridische restricties het LIMC om de intentie van bronnen te onderzoeken. Het is hierdoor onmogelijk om te achterhalen of er sprake is van des- of misinformatie. Derhalve wordt in dit stuk enkel gesproken over des- en misinformatie.

Tot slot hebben we een drietal mogelijke scenario's opgenomen (zie bijlage 5) die gelden voor de middellange termijn (tot januari 2021). Deze scenario's zijn niet toegespitst op onze heersende narratieven, maar behelzen de mogelijke impact van des- en misinformatie in zijn geheel. Dit is nodig om de termijn te kunnen verlengen naar zes maanden (de narratieven veranderen te snel om hierover op lange termijn uitspraken te doen) en om te voorkomen dat we eventuele nieuw opkomende narratieven over het hoofd zien door onze focus te veel op onze vier heersende narratieven te leggen.

[3] 7-lagen model

Sociale laag

Gevormd door de interactie van overheden, bedrijven, organisaties, militaire eenheden, netwerken en de eigen groep ten opzichte van andere groepen of individuen. Activiteiten gericht op het beïnvloeden van doelgroepen, zoals het verspreiden van des en misinformatie vallen hieronder.

Cognitieve laag

Bestaat uit de perceptie, besluitvorming, overtuigingen en gemoedstoestand van individuen. De heersende narratieven worden gebruikt om de cognitieve laag te beïnvloeden.

Persona laag

Gekoppeld aan de menselijke laag kan een individu meerdere rollen en identiteiten hebben, zogeheten personas. Bij personas kan bijvoorbeeld worden gedacht aan trollaccounts of de digitale representatie van een actiegroep (zoals VirusWaarheid).

Logische laag

Omvat data, machinetaal, algoritmen, protocollen en instructies, die op hun beurt veelal gekoppeld zijn aan de onderliggende netwerkinfrastructuur. Onder de logische laag valt bijvoorbeeld het aanbieden van het 5G-netwerk door providers aan de afnemer.

Fysieke netwerk laag

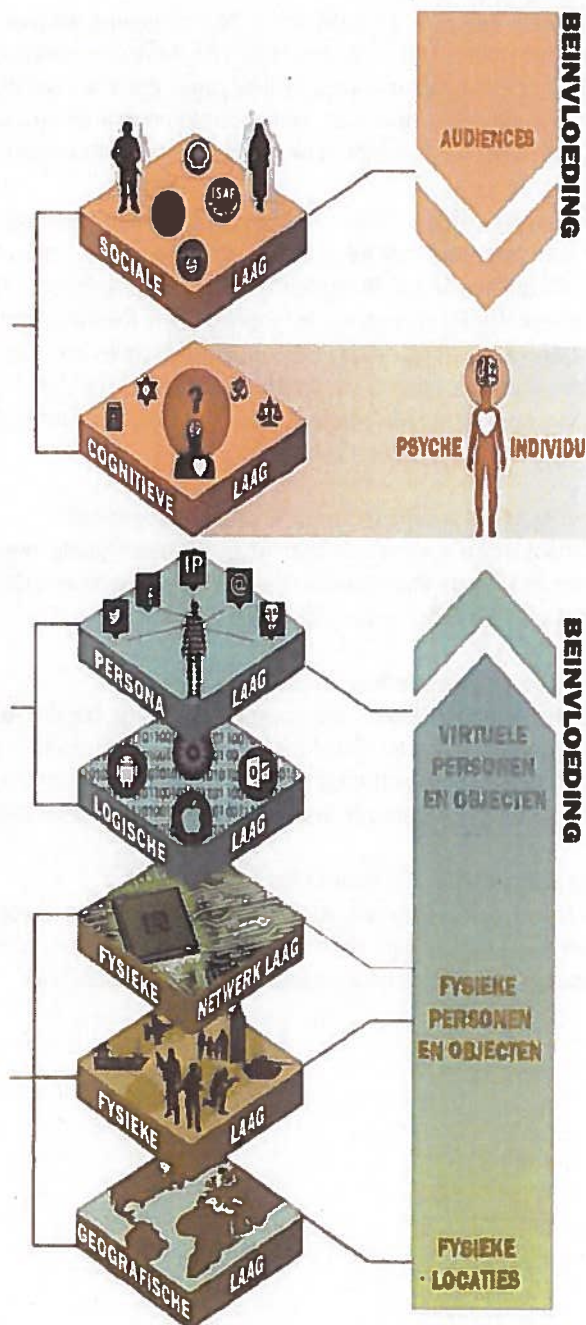
Omvat alle benodigde hardware en technische infrastructuur die een informatienetwerk vormt met bijbehorende fysieke connectoren, zoals zendmasten voorzien van 5G-techniek.

Fysieke laag

Omvat alle zichtbare fysieke personen, groepen en objecten in de 'echte wereld', zoals actiegroepen, demonstranten, (overheids-)gebouwen, etc.

Geografische laag

De fysieke plaats op de aarde en valt samen met de traditioneel fysiek-geografische militaire domeinen land, zee, lucht en ruimte. Het plaatst een gebeurtenis in tijd en ruimte. De geografische laag bestaat bijvoorbeeld uit testlocaties van vaccins of protestlocaties.

[4] Conclusies

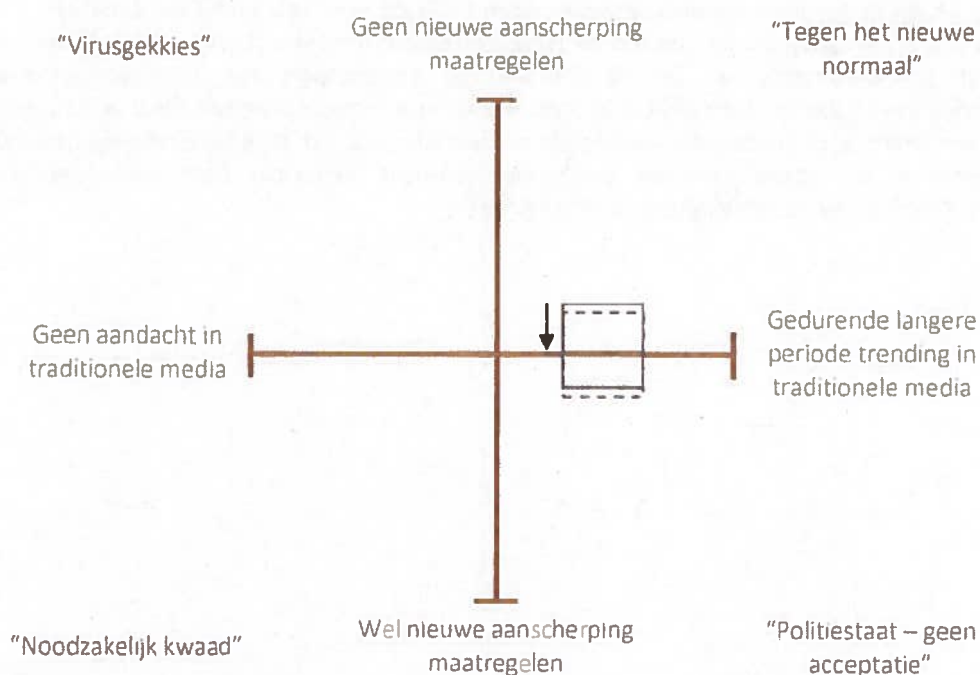
Heersende narratieven

In de gehele linie is er een afname in berichtgeving waargenomen over de verschillende narratieven. Desondanks heeft het virusnarratief zich verder ontwikkeld van het scenario "Tegen het nieuwe normaal" richting het scenario "Politiestaat: geen acceptatie". Het Rusland vs. EU bevindt zich in het scenario "Europa houdt stand". Het vaccinatenarratief bevindt zich in het scenario "Einde crisis in zicht". Het SG-narratief bevindt zich in het scenario "Narratief dooft uit".

- Het virusnarratief: "Tegen het nieuwe normaal" richting "Politiestaat: geen acceptatie"
Er is momenteel nog geen effect zichtbaar op het narratief als reactie op de aanscherping van de maatregelen die op 28 september aangekondigd zijn. Deze nieuwe maatregelen zijn nog te recent om eventuele conclusies te trekken. De inschatting is dat de implementatie van de nieuwe maatregelen zorgt voor een mogelijke opleving van het narratief. Een enkel bericht in de alternatieve media trekt de tweede golf in twijfel. Daarentegen heeft het merendeel van de influencers van de hashtag *#ikdoenietmeermee* haar statement ingetrokken, waarna activiteit van de online campagne is afgenomen.
- Het Rusland vs. EU narratief: "Europa houdt stand"
Ondanks een sporadisch bericht in de traditionele media, blijft een grootschalige reactie op de ontwikkeling van het Sputnik-V vaccin in de media uit. Ook de eensgezindheid onder de EU-lidstaten blijft op hetzelfde niveau als vorige week.
- Het vaccinatenarratief: "Einde crisis in zicht"
Ruime aandacht voor het narratief is uitgebleven ondanks sporadische berichtgeving in de alternatieve media. Enkele berichten in de traditionele media gaan in op de toekomstige overheidscampagne tegen desinformatie over vaccineren. De ontwikkeling van diverse vaccins zet zich voort. De eerste zijn waarschijnlijk in de zomer van 2021 klaar voor gebruik.
- Het SG-narratief: "Narratief dooft uit"
In zowel de traditionele als de alternatieve media is voor de derde week op rij aandacht voor het narratief uitgebleven. Hierdoor zijn nieuwe activiteiten in de fysieke dimensie van het 7-lagen model (zoals zendmastbranden) steeds minder waarschijnlijk.

[5] Virusnarratief

Dit betreft de uitkomst van een kwalitatieve analyse. Derhalve is er geen schaalverdeling zichtbaar op het assenruis.

Samenvatting: Virusnarratief

Het narratief gaat over de invloed van pseudowetenschappelijk onderzoek op de publieke opinie over de getroffen maatregelen tegen COVID-19. Het omvat alle des- en misinformatie die gebruikt wordt als verzet tegen het huidige COVID-19-beleid (zie voor volledig narratief bijlage 1).

Subconclusie: Van "Tegen het nieuwe normaal" richting "Politiestaat – geen acceptatie"

Het virusnarratief heeft zich verder ontwikkeld richting het scenario "Politiestaat – geen acceptatie". Op 28 september zijn de maatregelen landelijk aangescherpt. Het is mogelijk dat er een reactie op de recente nieuwe maatregelen wordt waargenomen, wat kan leiden tot een opleving van het virusnarratief (zie verdieping "Wisselwerking narratieven"). Dit narratief wordt de aankomende weken verder gemonitord om de gevolgen van de aanscherping van de maatregelen waar te nemen.

Een actie van influencers op social media onder de hashtag *#ikdoenietmeermee* tegen de overheidsmaatregelen is opgevolgd door een sterke tegenreactie van BN-ers.¹ De groep van influencers heeft vervolgens afstand gedaan van eerder genomen statements waarna activiteit van de online campagne is afgenomen.² Daarnaast is het aantal besmettingen sterk toegenomen. De roep om landelijke en strengere maatregelen is meer zichtbaar.³ Daarentegen trekken enkele berichten in de alternatieve media de aangekondigde tweede golf in twijfel. Hierin worden beweerd dat positieve tests en IC-cijfers onbetrouwbaar zijn.^{4 5}

¹ <https://www.ad.nl/show/bn-ers-lijnrecht-tegenover-elkaar-na-corona-actie-ikdoenietmeermee~a856eb65/> (Geraadpleegd op 22 september 2020)

² <https://www.destentor.nl/buitenland/internationale-aandacht-voor-gigantische-flop-van-rebelse-nederlandse-influencers~ad6418c8/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (Geraadpleegd op 28 september 2020)

³ <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/streekgerichte-aanpak-wankelt-nu-ook-de-regio-s-vragen-om-meer-landelijke-regie~b66914fa/> (Geraadpleegd op 28 september 2020)

⁴ <https://viruswaarheid.nl/informer/besmettingen-en-ic-opnames-een-tweede-golf-van-vraagtekens/> (Geraadpleegd op 28 september 2020)

⁵ <https://commonsensetv.nl/pfizer-pandemie-is-voorbij/> (Geraadpleegd op 24 september 2020)

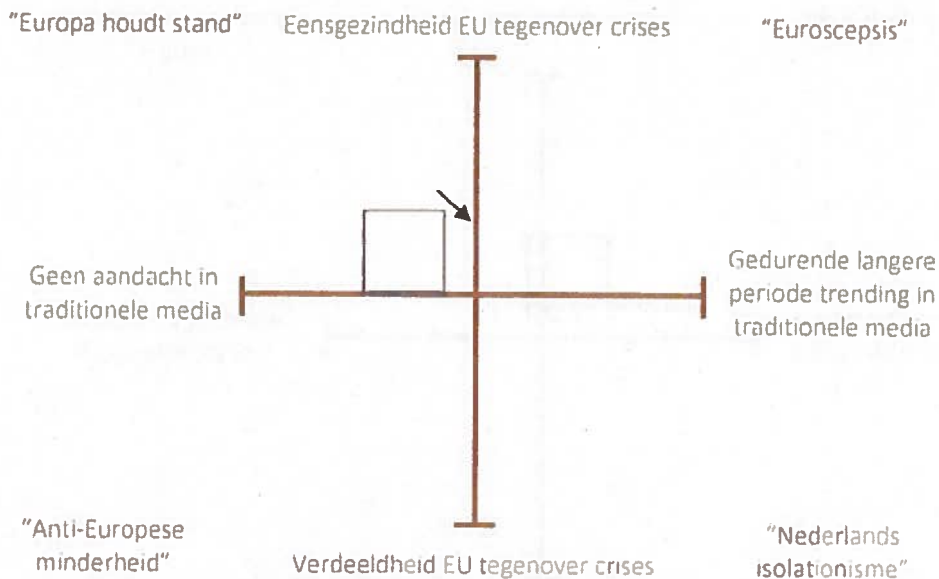

[5] Virusnarratief

Implicatie: Mogelijke gevolgen van nieuwe maatregelen zichtbaar in virtuele en fysieke dimensie
Het is van belang om te blijven monitoren in de virtuele en fysieke dimensie van het 7-lagen model. Het is mogelijk dat aanhangers van het virusnarratief de aanscherping van de maatregelen als voedingsbodem gebruiken om het narratief te doen opleven in de virtuele dimensie. Meer berichtgeving in de virtuele dimensie kan leiden tot opleving van het narratief, wat zich als gevolg mogelijk kan uiten in incidenten in de fysieke dimensie (zoals Viruswaarheid die onder haar aanhangers een telefoonnummer van een verzorgingstehuis verspreidde).

[6] Narratief Rusland vs. EU

Dit betreft de uitkomst van een kwalitatieve analyse. Derhalve is er geen schaalverdeling zichtbaar op het assenstelsel.

Samenvatting: Rusland vs. EU narratief

Het narratief gaat over het actief verspreiden van desinformatie door aan Rusland gelieerde partijen met als doel maatschappelijke verdeeldheid te creëren binnen de EU. In het narratief wordt Nederland zelf niet direct als doelwit gezien maar kunnen Nederlandse belangen in het buitenland wel geschaad worden door desinformatie (zie voor volledig narratief bijlage 2).

Subconclusie: "Europa houdt stand"

Het narratief beweegt van "Europa houdt stand" naar "Nederland isolationisme". Het NRC bericht over banden tussen Rusland en "De Andere Krant", een krant die overheidsinformatie en traditionele media in twijfel trekt.⁶ ⁷ Zo heeft de krant in de "2020 editie COVID-1984" kanttekeningen geplaatst bij het Nederlands COVID-19 beleid. Voorbeelden van artikelen zijn: *Meer mensen bestand tegen corona dan gedacht*, *Groepsimmunitet bestaat al* en *Lockdown leidt niet tot lagere sterfte*. Een grootschalige reactie op de ontwikkeling van het Sputnik-V vaccin in de traditionele media blijft uit.⁸ Ook de eensgezindheid onder de EU-lidstaten blijft op hetzelfde niveau als vorige week.

Implicatie: Virtuele dimensie monitoren vanwege eensgezindheid EU

Het is van belang om in de virtuele dimensie van het 7-lagen model te blijven monitoren om het sentiment ten aanzien van de ontwikkeling van het Sputnik-V vaccin en de verspreiding van "De Andere Krant" waar te kunnen nemen. Door de virtuele dimensie te monitoren, kan mogelijke gevolgen in de fysieke dimensie worden waargenomen. Aanhoudende berichtgeving in de virtuele dimensie kan mogelijk gevolgen hebben voor de eensgezindheid binnen de EU en het effect van desinformatie vanuit Rusland.

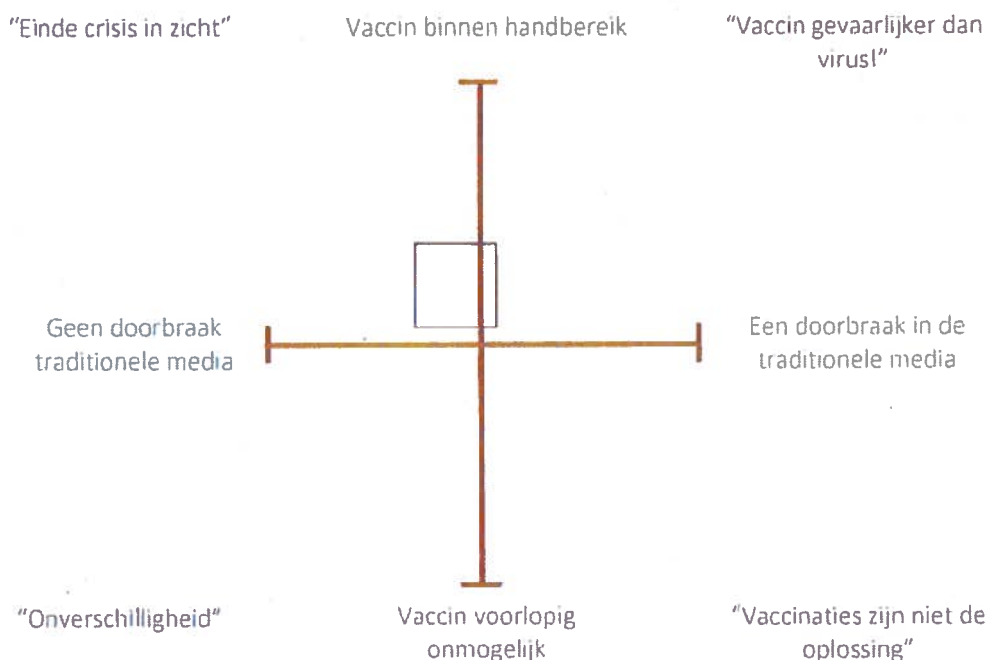
⁶ <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/29/de-russische-connecties-van-de-andere-krant-a4013923> (Geraadpleegd op 29 september 2020)

⁷ <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/28/hoer-rusland-desinformatie-hier-verspreidt-a4013918> (Geraadpleegd op 28 september 2020)

⁸ <https://nos.nl/artikel/2350058-russisch-corona-vaccin-sputnik-v-wordt-getest-deze-kans-moet-le-niet-laten-lopen.html> (Geraadpleegd op 27 september 2020)

[7] Vaccinatienarratief

Dit betreft de uitkomst van een kwalitatieve analyse. Derhalve is er geen schaalverdeling zichtbaar op het assenstelsel.

Samenvatting: Vaccinatienarratief

Dit narratief trekt de veiligheid van vaccins in het algemeen in twijfel. Het narratief richt zich voornamelijk op de gezondheidsrisico's van vaccins en een onverantwoorde, te snelle ontwikkeling van vaccins. Het narratief is ontstaan uit de theorie dat [REDACTED] een vaccin zou gebruiken om de wereldbevolking te beïnvloeden (zie voor volledig narratief bijlage 3).

Subconclusie: "Einde crisis in zicht"

Het vaccinatienarratief bevindt zich in het scenario "Einde crisis in zicht" en heeft zich niet verder ontwikkeld. Ondanks de toename in besmettingen en de huidige ontwikkelingen van vaccins, heeft dit momenteel nog weinig effect op het narratief. Enkele berichten in de traditionele media gaan in op een toekomstige overheids campagne tegen desinformatie over vaccineren, met als doel de vaccinatiebereidheid te verhogen.⁹

De ontwikkeling van diverse vaccins gaat door, meerdere vaccins bevinden zich in de derde testfase.¹⁰ De eerste vaccins zijn volgens de World Health Organisation (WHO) in de zomer van 2021 klaar voor gebruik.¹¹

⁹ <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/23/kabinet-wil-optreden-teen-desinformatie-over-coronavaccin-a4013360> (Geraadpleegd op 23 september 2020)

¹⁰ <https://nps.nl/artikel/2349532-ook-nederlands-vaccin-gaat-grootschalige-testfase-in.html> (Geraadpleegd op 28 september 2020)

¹¹ <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-briefing/widespread-covid-19-vaccinations-not-expected-until-mid-2021-who-says-idUSKBN25V1B0> (Geraadpleegd op 28 september 2020)

[7] Vaccinatenarratief

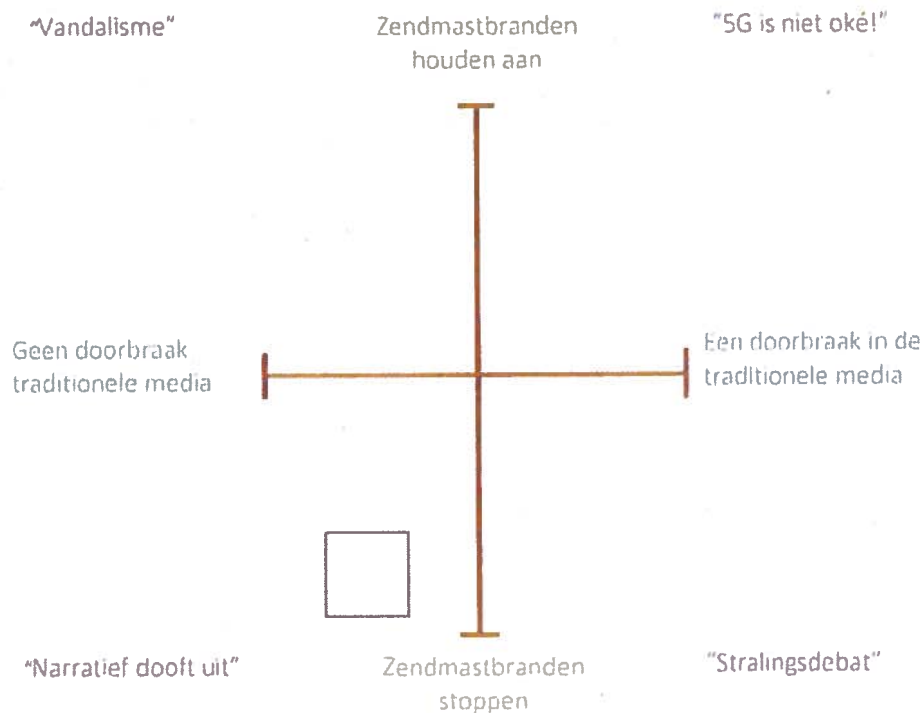
Implicatie: Transparante berichtgeving vermindert aandacht narratief

Acties in de sociale laag van het 7-lagen model, zoals transparante berichtgeving over de testresultaten en waarborging van de veiligheid, zorgen er waarschijnlijk voor dat aandacht voor het narratief op de lange termijn afneemt. Transparantie over de risico's van een vaccin en de maatregelen daartegen vergroten het vertrouwen in een verantwoorde aanpak. Een geïnformeerde samenleving is waarschijnlijk minder ontvankelijk voor anti-vaccinberichtgeving in de virtuele dimensie (zoals alternatieve berichtgeving).¹²

¹² <https://www.psychologytoday.com/us/blog/psych-unseen/202005/why-do-conspiracy-theories-flourish-during-crisis> (Geraadpleegd op 7 september 2020)

[8] 5G-narratief

De positieve uitkomst van een kwalitatieve analyse. De relatie is er geen verbandhouding zichtbaar op het essentieel.

Samenvatting: 5G-narratief

Volgens dit narratief zijn mensen vatbaarder voor COVID-19 door 5G-straling omdat deze straling het immuunsysteem aantast en het virus zelfs verspreidt (zie voor volledig narratief bijlage 4).

Subconclusie: “Narratief dooft uit”

Aandacht voor het 5G-narratief in de traditionele media is voor de derde week op rij uitgebleven. Ook in de alternatieve media neemt aandacht voor het narratief af.¹³ Na de laatste zendmastbrand van 8 september wordt er geen berichtgeving meer waargenomen over dit narratief.¹⁴

Nieuwe activiteiten in de fysieke dimensie van het 7-lagen model (zoals zendmastbranden) zijn steeds minder waarschijnlijk omdat aandacht voor het narratief structureel afneemt.

Implicatie: Passiviteit in de sociale laag vermindert aandacht

Het bewust nalaten van activiteiten door de overheid in de sociale of virtuele laag van het 7-lagen model (zoals het niet publiekelijk benoemen van de uitrol van 5G door overheidsfunctionarissen) voorkomt waarschijnlijk dat het narratief hernieuwde aandacht krijgt. Interacties in de sociale laag creëren doorgaans een voedingsbodem voor het 5G-narratief, wat vervolgens reacties zoals online petities of zendmastbranden door aanhangers van het narratief in de virtuele en fysieke dimensies kan veroorzaken.

¹³ 20200901 DV LIMC-Weekly_5G_Narratief

¹⁴ <https://www.gelderlander.nl/buren/politie-tast-in-het-duister-over-zendmastbrand-niswijk-spooren-woorden-lapotgemaakt-bij-een-brand-aac20176/> (Geraadpleegd op 14 september 2020)

[9] Verdieping: Wisselwerking narratieven

Inleiding

De afgelopen verdiepingen heeft het LIMC gewerkt met een aantal aannames om zo de invloed van des- en misinformatie te duiden. Een belangrijke aanname betreft de wisselwerking tussen het overheidsnarratief en de andere narratieven. Tot op heden is aangenomen dat er sprake is van een negatieve wisselwerking tussen deze narratieven. Dat betekent: als de aandacht voor een des- en misinformatie narratief toeneemt, neemt de aandacht voor het overheidsnarratief af.

Het overheidsnarratief is nog niet eerder toegelicht door het LIMC. Het overheidsnarratief heeft betrekking op het coronabeleid van de regering. Draagvlak voor het overheidsnarratief blijkt uit het naleven van de coronamaatregelen.

Om meer inzicht te krijgen in bovenstaande wisselwerking, dient deze wisselwerking onderzocht te worden. De aanname heeft invloed op de manier waarop het LIMC de heersende narratieven monitort.

De centrale vraag van dit verdiepingsstuk luidt dan ook: In hoeverre is er sprake van een negatieve wisselwerking tussen aandacht voor het overheidsnarratief en aandacht voor het virusnarratief?

In dit verdiepingsstuk komt alleen de virtuele dimensie van het 7-lagen model aan bod. Aandacht wordt namelijk gemeten aan de hand van berichtgeving in de media (aanbod) en zoekopdrachten op het internet (vraag) sinds de uitbraak van de crisis zeven maanden geleden. De fysieke en sociale dimensie liggen buiten de scope van dit onderzoek. Tevens is de keuze gemaakt om enkel op het virusnarratief te focussen, omdat deze momenteel de meeste aandacht genereert in de media.

Voor het overheidsnarratief en het virusnarratief zijn zoekstrings en query's gemaakt om berichten en zoekopdrachten te verzamelen. Voor het overheidsnarratief zijn begrippen gebruikt zoals 'coronabesmetting', 'corona symptomen' en 'coronamaatregelen'. Voor het virusnarratief zijn begrippen gebruikt zoals 'corona complot', 'corona hoax', 'viruswaanzin' en 'viruswaarheid'.

Voor deze verdieping wordt de volgende aanname gedaan:

- Een stijging van berichtgeving in de media en de zoektermen op internet betekent dat de aandacht voor een narratief toeneemt.

Conclusie

Het is onwaarschijnlijk dat er sprake is van een negatieve wisselwerking tussen het overheidsnarratief en het virusnarratief. De 'vraag' (geen negatieve wisselwerking) weegt zwaarder dan het 'aanbod' (wel negatieve wisselwerking) omdat individuen actief op zoek gaan naar informatie over de narratieven.

Onderbouwing

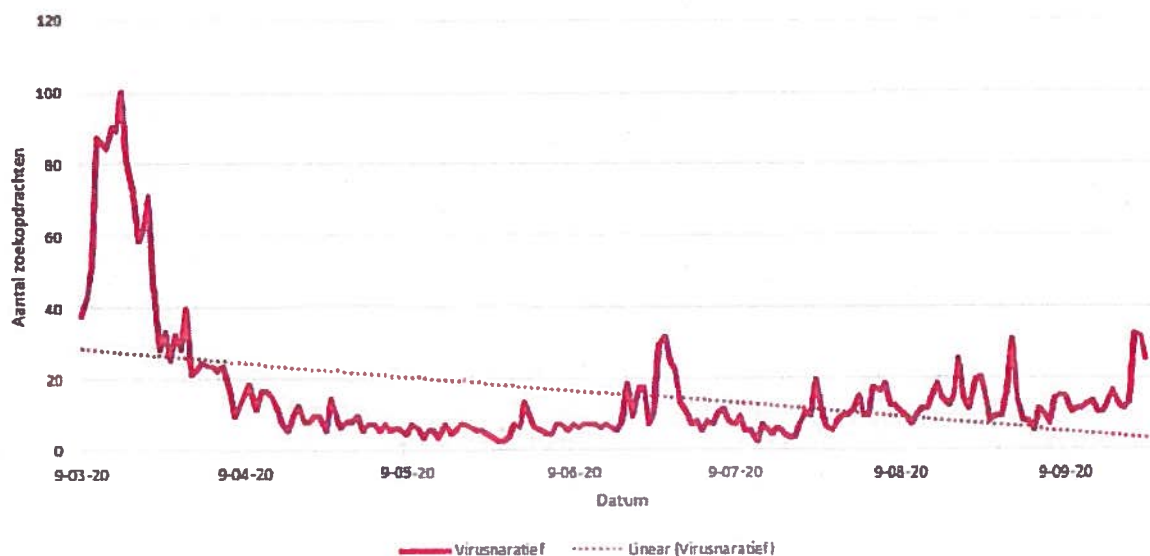
Onwaarschijnlijk dat er sprake is van negatieve wisselwerking op basis van 'vraag'

Het is onwaarschijnlijk dat er sprake is van een negatieve wisselwerking tussen het virusnarratief en het overheidsnarratief gebaseerd op het aantal zoekopdrachten. Achtereenvolgens wordt voor beide narratieven kort toegelicht welke ontwikkeling is waar te nemen in de afgelopen zeven maanden.

Het is waarschijnlijk dat het aantal zoekopdrachten naar het virusnarratief is afgenomen in de afgelopen zeven maanden. Onderstaande grafiek (figuur 1) geeft het verloop van de aandacht voor dit narratief weer. Uit de trend (gestippelde lijn) komt naar voren dat het gemiddelde aantal zoekopdrachten met betrekking tot het virusnarratief is afgenomen.

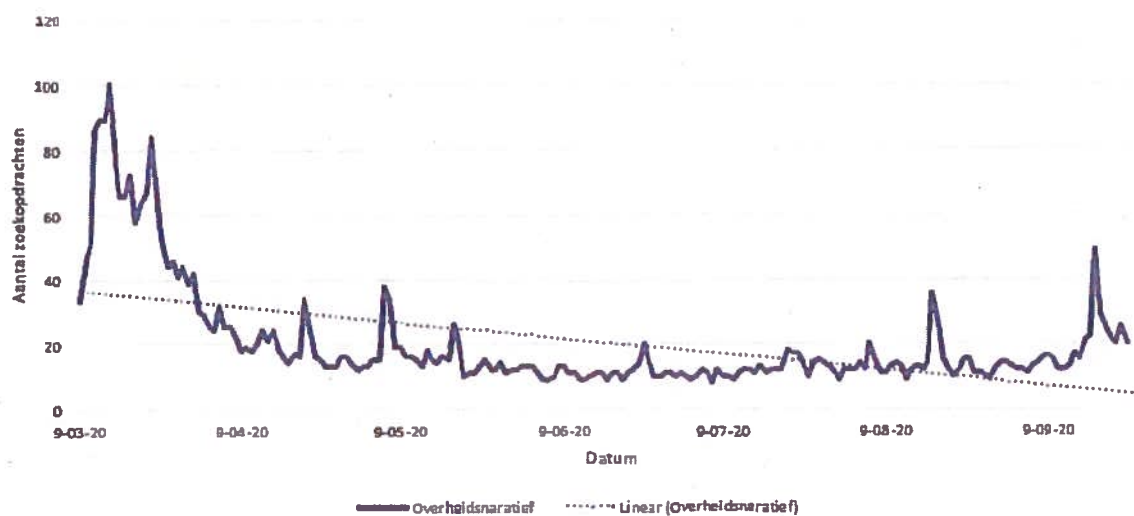
Zoekopdrachten virusnarratief

Figuur 1: aantal zoekopdrachten in relatie tot virusnarratief

Het is waarschijnlijk dat het aantal zoekopdrachten naar het overheidsnarratief is afgenomen in de afgelopen zeven maanden. Onderstaande grafiek (figuur 2) geeft het verloop van de aandacht voor dit narratief weer. Uit de trend (gestippelde lijn) komt naar voren dat het gemiddelde aantal zoekopdrachten met betrekking tot het overheidsnarratief is afgenomen.

Zoekopdrachten overheidsnarratief

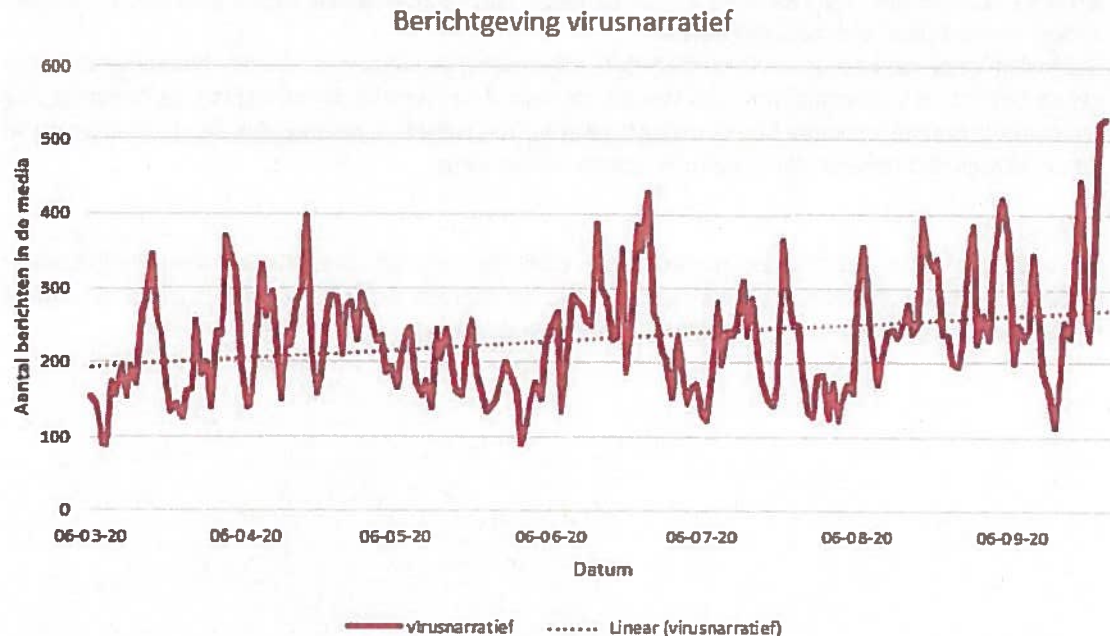

Figuur 2: aantal zoekopdrachten in relatie tot overheidsnarratief

Waarschijnlijk dat er sprake is van negatieve wisselwerking op basis van 'aanbod'. Het is waarschijnlijk dat er sprake is van een negatieve wisselwerking tussen het virusnarratief en het overheidsnarratief gebaseerd op het aantal berichten in de media. Achtereenvolgens wordt voor beide narratieven kort toegelicht welke ontwikkeling is waar te nemen in de afgelopen zeven maanden.

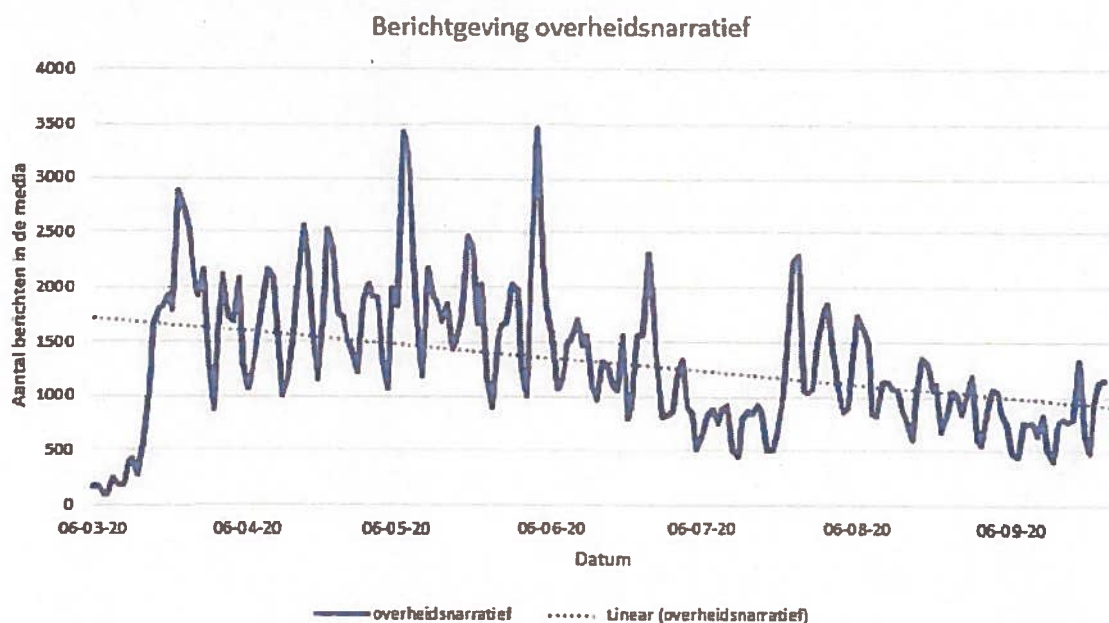

Het is waarschijnlijk dat het aantal berichten in de media in relatie tot het virusnarratief is toegenomen in de afgelopen zeven maanden. Onderstaande grafiek (figuur 3) geeft het verloop van de aandacht voor dit narratief weer. Uit de trend (gestippelde lijn) komt naar voren dat het gemiddelde aantal berichten over het virusnarratief is toegenomen.

Figuur 3: aantal berichten in relatie tot het virusnarratief

Het is waarschijnlijk dat het aantal berichten in de media in relatie tot het overheidsnarratief is afgenomen in de afgelopen zeven maanden. Onderstaande grafiek (figuur 4) geeft het verloop van de aandacht voor dit narratief weer. Uit de trend (gestippelde lijn) komt naar voren dat het gemiddelde aantal berichten over het overheidsnarratief is afgenomen.

Figuur 4: aantal berichten in relatie tot het overheidsnarratief

Relativering

Het is van belang een kanttekening te plaatsen bij de gebruikte data voor dit verdiepingsstuk. Ten eerste zijn beide narratieven gemeten aan de hand van zoekstrings die waarschijnlijk geen volledig beeld geven van de narratieven. Niet alle berichtgeving en zoekopdrachten kunnen worden gevonden met de gebruikte zoekstrings. Ten tweede is er voornamelijk naar de traditionele media gekeken, en worden andere media buiten beschouwing gelaten.

Daarnaast is het van belang een kanttekening te plaatsen bij de methodiek van dit verdiepingsstuk. Ten eerste betreft dit verdiepingsstuk een kwantitatieve analyse, waarbij de inhoud van de berichtgeving (en dus het sentiment) buiten beschouwing is gelaten. Ten tweede is het mogelijk dat de resultaten van dit onderzoek niet representatief zijn voor andere narratieven.

Implicatie

Dit onderzoek test slechts een narratief ten opzichte van het overheidsnarratief. Diepgaander onderzoek is nodig om de wisselwerking tussen alle narratieven te duiden. Onderzoek naar de andere narratieven kan uitwijzen of de wisselwerking te generaliseren is.

Bijlagen

1. Virusnarratief
 - 1.1 Mogelijke scenario-ontwikkeling virusnarratief
2. 5G-narratief
 - 2.1 Mogelijke scenario-ontwikkeling 5G-narratief
3. Vaccinatienarratief
 - 3.1 Mogelijke scenario-ontwikkeling vaccinatienarratief
4. Rusland vs. EU narratief
 - 4.1 Mogelijke scenario-ontwikkeling Rusland vs. EU narratief
5. Middellange termijn scenario's
6. Medialandschap Nederland

Bijlage 1:

Virusnarratief

De kern van het virusnarratief is de wetenschappelijke discussie. Normaal gesproken worden verschillende hypothesen uitvoerig getest en onderworpen aan een peer review voordat deze gepubliceerd worden. Echter, door de grote tijdsdruk vindt er momenteel minder kwaliteitscontrole plaats en vindt de discussie omtrent de validiteit van de hypothesen niet meer plaats achter gesloten deuren. Hierdoor ontstaat er onduidelijkheid in het publieke domein over o.a. de rol van verspreiding door aerosolen, het nut van 1,5 meter afstand houden, wondermiddelen en de vraag of kinderen wel of niet besmettelijk zijn.

Het resultaat hiervan is dat (pseudo)wetenschappelijke onderzoeken continu resultaten publiceren die door de media worden overgenomen en voor waar worden aangenomen. Deze worden vervolgens net zo snel weerlegd door andere (pseudo)wetenschappelijke onderzoeken.

Momenteel is een sterke vermenging zichtbaar van verschillende bewegingen en narratieven rondom een kern van desinformatie omtrent het virus. Stichtingen als VirusWaarheid en Smart Exit presenteren zichzelf als 'alternatief RIVM' en pretenderen wetenschappelijke zekerheid in huis te hebben dat het COVID-virus niet gevaarlijk is, dat er nauwelijks mensen aan overleden zijn en vooral dat de COVID-maatregelen schadelijk zijn voor mensen in plaats van nuttig. Door de maatregelen te *framen* als 'inperking van 'grondrechten' en aanzet tot een 'politiestaat' vindt men aansluiting van andere anti-overheidsgroeperingen.

Deze combinatie van narratieven en bewegingen heeft zich geuit in een aantal demonstraties, waarbij het uit de hand gelopen protest van 21/06 leidde tot een heftige confrontatie tussen politie en relschoppers. Deze escalatie wordt door de actievoerders en sommige politici gebruikt om het narratief te versterken. Door alle ontstane ophef is VirusWaarheid in de afgelopen weken veelvuldig besproken in de traditionele media en heeft het hierbij herhaaldelijk kans gekregen haar narratief te verspreiden voor een groot publiek.

De grens tussen wetenschappelijk debat en misinformatie is niet altijd scherp in dit narratief, maar duidelijk zichtbaar is dat groeperingen (on)bewust aan de haal gaan met gedeeltelijke, verouderde of niet-relevante informatie om (niet-)handelen m.b.t. COVID-19 te rechtvaardigen. Daarnaast kunnen de tegenstrijdige berichten leiden tot onduidelijkheid/verwarring omtrent de waarheid.

Bijlage 1.1:

Mogelijke scenario-ontwikkeling virusnarratief

De kernonzekerheden 'opnieuw aanscherpen maatregelen' en 'doorbraak in traditionele media' zijn binnen het virusnarratief tegen elkaar afgezet om tot vier verschillende scenario's te komen.

Scenario "Virusgekkies"

Na de laatste ronde van versoepelingen is de COVID-crisis beheersbaar gebleven, een nieuwe aanscherping van maatregelen is niet nodig gebleken. Hierdoor is de aandacht voor alternatieve narratieven omtrent het virus afgenomen en worden groepen als VirusWaarheid weinig serieus meer genomen. In traditionele media wordt enigszins spottend teruggekeken op de protesten van de 'Virusgekkies' tijdens de zomermaanden. Indien er ontwikkelingen zijn rondom COVID wordt de uitleg van het RIVM hierover door traditionele media gecommuniceerd en door het merendeel van de bevolking voor waar aangenomen.

Scenario "Tegen het Nieuwe Normaal"

Na de laatste ronde van versoepelingen blijft de COVID-crisis beheersbaar, een nieuwe aanscherping van maatregelen is niet nodig. De discussie rondom de noodzaak van bepaalde 'basisregels' (anderhalf meter afstand houden) blijft een bron van onrust en wordt sinds de zomer al in twijfel getrokken door actiegroepen en belanghebbende ondernemers voor wie deze regel omzetting betekemt. Regelmatig komen aanhangers van dit alternatieve narratief aan het woord in de traditionele media en niet zelden leidt dit tot demonstraties.

Scenario "Noodzakelijk kwaad"

Als gevolg van versoepelingen tijdens de zomermaanden heeft het virus kans gezien om zich te verspreiden in een tweede golf. De overheid ziet zich genoodzaakt de maatregelen opnieuw aan te scherpen om ineenstorting van de zorgcapaciteit te voorkomen. Het RIVM en vooraanstaande virologen kunnen overtuigend aantonen dat het niet naleven van de 'basisregels' tot deze nieuwe uitbraak hebben geleid, waardoor in de traditionele media niet alleen de aandacht voor alternatieve theorieën over het virus is afgenomen, maar deze ook geregeld worden ontkracht.

Scenario "Geen acceptatie"

Na de versoepelingen tijdens de zomermaanden heeft het virus kans gezien om zich te verspreiden in een tweede golf. De overheid ziet zich genoodzaakt een tweede *lockdown* af te kondigen. Toch zijn actiegroepen erin geslaagd de aandacht van traditionele media vast te houden en zwepen zij de bevolking op tegen de nieuwe invoer van maatregelen. De naleving van de tweede *lockdown* is beroerd en de handhaving ervan wordt door actiegroepen op grote schaal in traditionele media afgeschilderd als 'fascistisch' en 'het product van een politiestaat'. Demonstraties en onrusten komen regelmatig voor.

Bijlage 2:

5G-Narratief

Het 5G-narratief is van januari tot eind juni 2020 prominent in de media aanwezig geweest. Het verhaal dat verspreid wordt is dat mensen door 5G vatbaarder zouden zijn voor COVID-19 doordat het immuunsysteem aangetast zou worden. In een andere variant wordt zelfs beweerd dat 5G het virus zelfs zou verspreiden. De oorsprong van dit narratief is nog onduidelijk. Mogelijk is het ontstaan in België of het Verenigd Koninkrijk en van daar uit verder verspreid via sociale media.

In Nederland bestaan meerdere besloten Facebook-groepen waarin mensen die tegen 5G zijn zich hebben verenigd. De grootste hiervan heeft ruim 33.000 leden en is op 24 maart van dit jaar aangemaakt. Daarnaast kwam de stichting 'Stop 5G NL' met enige regelmaat in het nieuws wegens het kort geding dat zij tegen de Nederlandse staat aanspanden. Deze stichting draagt haar narratief ook uit op haar eigen website.

Ondanks dat dit narratief meermaals ontkracht is en het kort geding verloren is, blijven aanhangers van deze theorie overtuigd van het gevaar van 5G. Zij verwijzen hierbij veelvuldig naar (pseudo-) wetenschappers uit de hele wereld die over de gevaren van 5G schrijven. Officiële metingen geven nog altijd geen indicatie dat de straling daadwerkelijk gevaarlijk is of gezondheidsschade op zou leveren.

De stichting heeft aangegeven in hoger beroep te gaan tegen de uitspraak van het kort geding. Alleen indien het hoger beroep wordt gewonnen, is het waarschijnlijk dat het 5G-narratief zal doorbreken in de traditionele media. In dat geval zal het aan invloed winnen, anders dooft het waarschijnlijk uit.

Bijlage 2.1:

Mogelijke scenario-ontwikkeling 5G-narratief

De kernonzekerheden 'voortzetting zendmastbranden' en 'doorbraak in traditionele media' zijn binnen het 5G-narratief tegen elkaar afgezet om tot vier verschillende scenario's te komen.

Scenario "Vandalisme"

Na het verloren hoger beroep vinden gedurende de zomermaanden meerdere zendmastbranden plaats, uit politieonderzoek blijkt dat het nog altijd om eenmansacties gaat. Af en toe ontstaan er tijdelijk en lokaal wat problemen in het communicatienetwerk, maar de uitrol van 5G wordt niet serieus verstoord en de zendmastbranden zorgen in het algemeen voor afkeer tegen anti-5G activisten. Aangezien niemand op grote schaal hinder ondervindt van het nieuwe netwerk is er geen aandacht voor de inhoud van het alternatieve narratief in de traditionele media.

Scenario "5G is niet oké"

De rechter gaat tijdens de behandeling van het hoger beroep mee met de actiegroepen die beweren dat er nog niet voldoende onderzoek is gedaan naar de effecten van 5G-straling op de volksgezondheid. De overheid is daardoor genoodzaakt de uitrol van 5G tijdelijk stop te zetten. Daarnaast is deze uitspraak ook het startschot voor een nieuwe golf van zendmastbranden. Traditionele media proberen de rechterlijke uitspraak te doorgronden door regelmatig activisten uit te nodigen voor interviews in kranten en talkshows op TV, hun boodschap heeft door de rechterlijke uitspraak aan legitimiteit gewonnen.

Scenario "Narratief dooft uit"

Nadat de politie een aantal verdachten arresteert komt er vrij abrupt een einde aan de zendmastbranden. De activisten verliezen het hoger beroep en de uitrol van 5G verloopt voorspoedig, waardoor het narratief steeds meer uit beeld verdwijnt. Mensen ervaren geen last van 5G-frequenties en het narratief lijkt daardoor steeds ongeloofwaardiger. De traditionele media heeft totaal geen aandacht meer voor het onderwerp en het narratief zakt weg naar een zeer kleine kring op sociale media waar complottheorieën rondom technologie altijd al rondgaan.

Scenario "Stralingsdebat"

De rechter gaat tijdens de behandeling van het hoger beroep mee met de actiegroepen die beweren dat er nog niet voldoende onderzoek is gedaan naar de effecten van 5G-straling op de volksgezondheid. Dit leidt weliswaar niet tot een toename van het aantal zendmastbranden, maar is wel het startschot voor een breed maatschappelijk debat in de traditionele media over de noodzaak van steeds verdergaande technologie en de impact die dat mogelijk zou kunnen hebben op de volksgezondheid. De anti-5G activisten zijn hierin een vocale groep die regelmatig verschijnen in traditionele media en uitgebreid de kans krijgt haar verhaal te doen.

Bijlage 3:

Vaccinatienarratief

Het vaccinatienarratief trekt de veiligheid van COVID-19 vaccins in twijfel. Momenteel zijn er verschillende vormen van des- en misinformatie over vaccinatieprogramma's zichtbaar. Zo werd het narratief in het begin van de crisis voortgedreven door het idee dat [REDACTED] het virus heeft gecreëerd met het doel om de hele wereldbevolking te onderwerpen aan een vaccinatieprogramma. Bij dit vaccinatieprogramma zouden microchips ingebracht worden die 'de geglobaliseerde elite' in staat stellen om de wereldbevolking te controleren. In een andere theorie wordt aangehaald dat [REDACTED] als doel heeft de wereldbevolking uit te dunnen door middel van een vaccin of dat hij dit virus ontworpen zou hebben om veel winst te maken met de verkoop van verplichte vaccins.

De huidige coronacrisis en het uitzicht op een nieuw, grootschalig vaccinatieprogramma biedt een verdere voedingsbodem voor het vaccinatienarratief. De ontwikkeling van een effectief vaccin is namelijk in een stroomversnelling geraakt. Er zijn verschillende vaccins die op dit moment worden getest en in 2021 klaar voor gebruik moeten zijn. Door de tijdsdruk van het verkrijgen van een vaccin en de toenemende 'vaccin-race' tussen o.a. Rusland en de Verenigde Staten, insinueren anti-vaccinatie groepen dat er minder veiligheidscontrole plaatsvindt. Er worden onder andere vraagtekens geplaatst bij de testfasen van vaccinatieprogramma's en of hierin fases en/of belangrijke onderzoeken worden overgeslagen.

In Nederland zijn er een aantal actiegroepen die het vaccinatienarratief onder de aandacht brengen en op diverse manifestaties komt wantrouwen in vaccinaties terug. Het narratief is zichtbaar in traditionele media, maar wordt voornamelijk uitgedragen in alternatieve media en op social media.

Bijlage 3.1:

Mogelijke scenario-ontwikkeling vaccinatienarratief

De kernonzekerheden 'ontwikkeling vaccin' en 'doorbraak in traditionele media' zijn binnen het vaccinatienarratief tegen elkaar afgezet om tot vier verschillende scenario's te komen.

Scenario "Einde crisis in zicht"

De ontwikkeling van een effectief vaccin is in een stroomversnelling geraakt na belangrijke wetenschappelijke ontdekkingen. Hierdoor lijkt het reëel dat er binnen afzienbare tijd een vaccinatieprogramma opgezet kan gaan worden tegen COVID. Het anti-vaccinatie narratief leeft onder de bevolking, maar het weet vooralsnog niet veel aandacht of aanhang te genereren. Daarentegen is in de traditionele media het officiële narratief over hoe het vaccin een einde kan maken aan de COVID-19-crisis dominant.

Scenario "Vaccin gevaarlijker dan virus!"

De ontwikkeling van een effectief vaccin is in een stroomversnelling geraakt na enkele belangrijke wetenschappelijke ontdekkingen. Hierdoor lijkt het reëel dat er binnen afzienbare tijd een vaccinatieprogramma opgezet kan gaan worden tegen COVID-19. Tegelijkertijd zaaien prominente figuren twijfel over bijwerkingen van dit eerste vaccin en dat een alternatief vaccin, dat pas later beschikbaar wordt, aanzienlijk veiliger is. De discussie laait op in de traditionele media. Anti-vaccinatiebewegingen krijgen in de traditionele media volop ruimte om hun alternatief narratief te presenteren. Het aantal aanmeldingen voor het vaccinatieprogramma ligt lager dan verwacht.

Scenario "Onverschilligheid"

Door onvoorziene tegenslagen in de ontwikkeling van een vaccin moet geconcludeerd worden dat een vaccin niet binnen afzienbare tijd beschikbaar zal zijn. De traditionele media en het grote publiek reageren gelaten, de alledaagse situatie verandert immers niet en de aandacht ligt vooral op de andere zijde van deze crisis: de economische schade. Na initiële berichten over het mislukken van de testfase van het vaccin verdwijnt het onderwerp uit de belangstelling. Hierdoor geniet ook het alternatief narratief relatief weinig aandacht in de traditionele media.

Scenario "Vaccinaties geen oplossing"

Door onvoorziene tegenslagen in de ontwikkeling van een vaccin moet geconcludeerd worden dat een vaccin niet binnen afzienbare tijd beschikbaar zal zijn. Na het uitbreken van een tweede golf met bijbehorende tweede *lockdown* smacht de bevolking naar een oplossing voor de medische en economische malaise waarin het land verkeert. In de traditionele media woedt discussie over de haalbaarheid van een vaccin en ontstaat ruimte voor de vraag of vaccinaties überhaupt nut hebben en niet gewoon gevaarlijke geldverspilling zijn. Dit alternatieve narratief wordt vocaal sterk uitgedragen door bepaalde actiegroepen die hiervoor veel ruimte krijgen in landelijke kranten en talkshows.

Bijlage 4:

Rusland vs. EU narratief

In het Rusland vs. EU narratief komt naar voren dat de Russische media diverse complottheorieën voeden. Voorbeelden hiervan zijn berichten over het onder druk zetten van kleinere EU-lidstaten door de grotere lidstaten om Russische hulp te weigeren; dat het westen de impact van het COVID-19 virus overdrijft en dat NATO het COVID-19 virus gebruikt als excuus om hun steun aan de Baltische staten te beëindigen. Daarnaast stoken Russische media ook in het vaccinatenarratief. Wat de Russische media daarmee o.a. proberen aan te tonen is dat Rusland de lidstaten van de EU helpt terwijl de EU/ Europese bondgenoten dat nalaten. Een van de mogelijke doelstellingen kan zijn dat Rusland probeert aan te tonen dat de EU niet in staat is om zijn eigen bevolking te beschermen.

Hoewel er relatief weinig Nederlandstalige desinformatie uit Rusland te vinden is, heeft deze desinformatie indirect wel degelijk invloed op Nederlandse belangen. Met name de internationale organisaties waar Nederland vitale belangen bij heeft, worden geraakt door Russische narratief. Vooral aantasting van het draagvlak onder de Nederlandse bevolking voor EU-lidmaatschap kan door de verspreiding van desinformatie in potentie schadelijke gevolgen hebben.

Bijlage 4.1:

Mogelijke scenario-ontwikkeling Rusland vs. EU narratief

De kernonzekerheden 'eensgezindheid EU' en 'doorbraak in traditionele media' zijn binnen het Rusland vs. EU narratief tegen elkaar afgezet om tot vier verschillende scenario's te komen.

Scenario "Europa houdt stand"

De Europese Unie blijkt ondanks de vele crises weerbaarder dan gedacht. Russische desinformatie gericht op het tegen elkaar uitspelen van landen vindt geen doorgang bij traditionele media en is daardoor weinig effectief. Na initiële verdeeldheid weten de Europese leiders eensgezind een akkoord te sluiten dat een stabiel fundament biedt voor herstel in de nabije toekomst. Het draagvlak voor de EU neemt in de Nederlandse samenleving niet significant af.

Scenario "Eurosceptis"

Nederland en overige EU-lidstaten worden gericht beïnvloed door Russische desinformatiecampagnes. In de traditionele media worden op grote schaal narratieven overgenomen die verdeeldheid tussen Europese landen en de vermeende incompetentie van de Europese instanties uitvergrooten. Sommige politici gebruiken de alternatieve narratieven om te scoren onder een euro sceptisch publiek en staan hoog in de peilingen in aanloop naar de verkiezingen. Ondanks kritiek uit de nationale politiek weten de Europese leiders zich te verenigen en een eensgezinde oplossing te vinden voor de crises.

Scenario "Anti-Europese minderheid"

De Europese leiders slagen er niet op tijd in om een gezamenlijke oplossing te vinden voor de huidige crises. Ondanks dat desinformatiecampagnes vanuit Rusland nooit echt het grote publiek hebben gevonden via traditionele media, voelt de Nederlandse regering zich in haar beleid tegenover Europa onder druk gezet door een vocale, anti-Europese minderheid. Ondanks uitgebreide analyses in traditionele media over het nut en belang van de EU voor een handelsland als Nederland klinkt de roep om een 'Nexit' op sociale media en onder politici steeds luider.

Scenario "Nederlands isolationisme"

De Europese leiders slagen er niet in zich te verenigen in een gezamenlijk aanpak om uit de crises te komen. Russische narratieven die de Europese verdeeldheid uitvergrooten gaan op grote schaal rond in Nederland, ook onder traditionele media. Politieke partijen gaan steeds vaker mee met de roep die onder de bevolking rondgaat rondom een Nexit. Op grote schaal wordt gesproken over een terugkeer naar de Gulden, over 'luie Italianen' en 'spilzieke Grieken' en over de noodzaak om de controle terug te vorderen uit Brussel.

Bijlage 5:

Middellange termijn scenario's

Onderstaande scenario's zijn gebaseerd op een vast aantal drijvende krachten achter des- en misinformatie. Over deze drijvende krachten worden onderbouwde aannames gedaan, die leiden tot een *baseline* scenario (het meest waarschijnlijke). Vervolgens wijzigen we één van de onzekere aannames om tot een plausibel alternatief scenario te komen. Tot slot wijzigen we een aanname waarvan het zeer onwaarschijnlijk is dat deze zal veranderen om tot een *wild card* scenario te komen.

Scenario "Baseline"

Het bereik van en vertrouwen in de NPO en traditionele media blijft groot. De traditionele media blijven de overheid bovendien steunen, dus zelfs met het uitbreken van een tweede golf in het najaar blijft de grote meerderheid van de Nederlandse bevolking overtuigd van de effectiviteit van de Nederlandse aanpak. De tweede golf wordt tijdig gesignaleerd en blijft beheersbaar. De verslapping rondom het naleven van coronamaatregelen zet door. In aanloop naar de verkiezingen groeit de invloed van des- en misinformatie op bestaande maatschappelijke spanningen met als doel het politieke debat op scherp te zetten. Politici en beroemdheden zijn dan ook steeds vaker verspreiders van des- en misinformatie.

Scenario "Plausible alternative"

Het bereik van en vertrouwen in de NPO en traditionele media blijft groot. De traditionele media blijven de overheid bovendien steunen, dus zelf met het uitbreken van een tweede golf in het najaar blijft de grote meerderheid van de Nederlandse bevolking overtuigd van de effectiviteit van de Nederlandse aanpak. De tweede golf wordt tijdig gesignaleerd en blijft beheersbaar. De verslapping rondom het naleven van coronamaatregelen door een deel van de bevolking leidt tot afkeer bij de rest van de Nederlanders. De voor- en tegenstanders van maatregelen komen rechtlijnig tegenover elkaar te staan, wat de samenleving sterk polariseert. In aanloop naar de verkiezingen groeit de invloed van des- en misinformatie op bestaande maatschappelijke spanningen met als doel het politieke debat op scherp te zetten. Politici en beroemdheden zijn dan ook steeds vaker verspreiders van des- en misinformatie.

Scenario "Wild Card"

Het algemene bereik van de NPO en traditionele media blijft groot. Een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking verneemt via deze kanalen het officiële narratief. In de loop van de zomer vindt een doorbraak plaats in de zoektocht naar een effectief vaccin, waardoor het realistisch wordt dat deze in het najaar beschikbaar komt. Er is veel onduidelijkheid omtrent de veiligheid, de werking en de beschikbaarheid van het vaccin. Des- en misinformatie narratieven van verschillende bronnen (anti-vaxx, niet-Europese statelijke actoren, complottheoretici) spelen in op deze onzekerheid. Het resultaat hiervan is dat de Nederlandse bevolking weinig animo heeft om gebruik te maken van het ontwikkelde vaccin.

Bijlage 6:

Medialandschap in Nederland¹⁵

LIMC hanteert drie verschillende categorieën media binnen het Nederlandse medialandschap: Traditionele media, Niet-traditionele media en Alternatieve media.

Traditionele nieuwsmedia: Bedrijven en organisaties die vanuit journalistiek oogpunt nieuws en/of actualiteiten aanbieden, gebruik makend van de journalistieke principes van hoor en wederhoor. Deze nieuwsmedia zijn vaak wel gelieerd aan een bepaalde politieke kleur, maar rapporteren wel genuanceerd.

Niet-traditionele media: Nieuwsmedia die niet algemeen nieuws en/of actualiteiten aanbieden, maar bijvoorbeeld specifiek over een bepaald onderwerp of vanuit een bepaalde blik op de wereld. Deze nieuwsmedia kunnen minder genuanceerd zijn dan traditionele nieuwsmedia, of volledig ongenueanceerd.

Alternatieve media: Bronnen die een alternatieve zienswijze bieden dan de (niet) traditionele media.

Traditionele media

- Algemeen Dagblad (AD)
- De Telegraaf
- De Volkskrant
- Het Financieel Dagblad
- Het Parool
- Metronieuws
- Nederlands Dagblad
- NRC
- NU
- Reformatorisch Dagblad
- RTL Nieuws
- Trouw
- Tweakers
- NOS

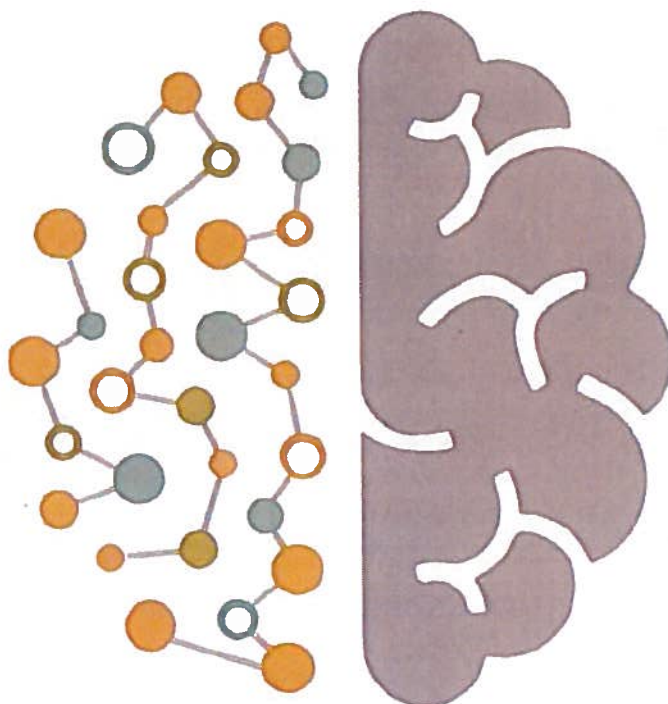
Niet-traditionele media

- De Dagelijkse Standaard
- Dumpert
- Elsevier
- Geenstijl
- Hart van Nederland
- In de Buurt
- Joop
- Libelle
- LINDA
- Shownieuws
- Vrij Nederland

Alternatieve media

- Actiegroep Containment Nu
- Boublog
- Café Weltschmerz
- Common Sense TV
- [Redacted]
- Frontnieuws
- Nationale bond tegen overheidszaken
- Ongehoord Nederland
- Saltmines
- Stichting Vaccinvrij
- Stop 5G NL
- The Post Online
- Veren of Lood
- VirusWaanzin/VirusWaarheid
- WantToKnow
- Welingelichte Kringen
- Xandernieuws

¹⁵ LIMC weekly update brief 20200622 Medialandschap

LIMC

LAND INFORMATION MANOEUVRE CENTRE

@

CONTACT US

LKol Tonnetkazerne
Eperweg 141
8084 HE 't Harde
Gebouw 230

@

limc@mindef.nl

